

Definiția religiei la Lucian Blaga și la Mircea Eliade*

Wilhelm Dancă

Membru corespondent al Academiei Române

În această comunicare mi-am propus să compar definiția religiei a lui Lucian Blaga cu cea a lui Mircea Eliade pentru a indica, pe scurt, similitudinile și diferențele, dar și limitele lor, și pentru a deschide astfel calea spre o nouă definiție.

Întâi de toate, trebuie să spun că cei doi autori la care mă refer s-au cunoscut. Ca dovadă sunt convorbirile din vara anului 1937, la Berna, convorbiri care au fost publicate în revista „Vremea”, și, în care, printre altele, Mircea Eliade stăruie asupra observațiilor lui Blaga în legătură cu structura și destinul culturilor. Într-un alt articol, intitulat „Tăcerile lui Lucian Blaga”, publicat în octombrie 1961, în revista „Cuvântul în exil”, Mircea Eliade spune că „Lucian Blaga făcea parte din acea tradiție culturală românească «universalistă» inaugurată de Cantemir și consacrată definitiv de Eminescu, Hașdeu și Iorga. În cazul lui Blaga, universalismul însemna și «om universal» (și așa îi plăcea lui să-și spună, în intimitate)”¹. Eliade mai spune: „Lucian Blaga a încercat toate genurile literare și, în eseurile și operele lui teoretice s-a dovedit familiar cu aproape toate domeniile cunoașterii, de la fizica teoretică și teologie, la psihologia de adâncime și morfologia culturii. Nu era un erudit (și asta explică atâtea inadvertențe în cărțile lui de filosofia culturii), dar avea acces la problemele esențiale ale tuturor disciplinelor”². Bref, Mircea Eliade a rămas impresionat de Lucian Blaga, pentru că „avea pe deplin conștiința măreției Sistemului lui filosofic” și „credea, chiar, că atunci când îl va completa, omenirea își va putea găsi în el nu numai Estetica, Metafizica, Filosofia culturii și a istoriei de care va avea nevoie, ci și o nouă Religie, care ar putea înlocui pe toate celelalte, vechi, printre care și creștinismul”³.

Lucian Blaga s-a ocupat în mod sistematic de religie într-o carte din 1942, intitulată *Religie și spirit*, care a fost introdusă în volumul *Trilogia valorilor II: Gândire magică și religie*.⁴ În capitolul „Definiția religiei”, Blaga trece în revistă câteva definiții, unele din antichitate, remarcând accentele filologice la Epicur, Lucrețiu, Cicero, Lactanțiu, sau altele din modernitate, criticând orientările panteist-romantice la Friedrich Schleiermacher, dar și cele fenomenologice de la Max Scheller sau Paul Tillich. Blaga propune o definiție proprie, spunând: „Religia circumscrie, în oricare dintre variantele ei, capacitatea de autorealizare sau de autodepășire a ființei umane în corelația ideală cu toată existența, dar, mai ales, în corelație ideală cu ultimele elemente sau coordonate ale misterului existențial în genere, pe care omul și le revelează sau le socotește revelate prin plâsmuiri de natură stilistică”⁵.

Din definiția religiei propusă de Lucian Blaga reținem trei sintagme, care par să fie importante în raport cu ceea ce va spune Mircea Eliade că este religia, și anume „capacitatea ființei umane de autorealizare sau de autodepășire în corelație ideală cu toată existența”, „ultimele elemente ale existenței” și „plâsmuiri de natură stilistică”. Înainte de a analiza aceste formulări, să precizăm că punctul de pornire al definiției lui Blaga este „omul ca existență în orizontul misterului”⁶, care caută să-și reveleze acest mister. Altfel spus, ființa umană este condiționată de modul ei de a fi în orizontul tainei, și este determinată să-și dezvăluie misterul sub forma unor plâsmuiri spirituale. Aici apare limita definiției religiei la Lucian Blaga, adică, dependența de filosofia kantiană, pentru că

* Alocuțiune susținută la Simpozionul „130 de ani de la nașterea lui Lucian Blaga” (27 mai 2025, Aula Academiei Române)

spune: „în toate actele revelatoare intervin în chip structural o seamă de funcții categoriale adânci (inconștiente) de natură stilistică”⁷⁷. Folosind termenii lui Blaga, „orice religie, întrucât se încheagă ca plăsmuire spirituală, este supusă determinațiilor stilistice efectiv valabile pentru orice plăsmuire spirituală”⁷⁸. Prin urmare, religia la Blaga nu include ideea de transcendență, ci rămâne la nivelul transcendentalului, adică al minții umane, fiind doar rodul „plăsmuirilor stilistice”. Întregul demers religios blagian se desfășoară „în limitele rațiunii”, ca la Immanuel Kant, chiar dacă ține cont și de elementele iraționale pe care le include orice religie.

Termenii de „autototalizare” sau de „autodepășire” sunt afirmați despre ființa umană „în corelație ideală cu toată existența” și indică limita de jos și limita de sus a religiozității. De fapt, Lucian Blaga a folosit aceste cuvinte pentru a delimita diferența dintre religie și metafizică, afirmând că, prin metafizică, omul participă pe calea cunoașterii la ordinea pe care și-o revelează, iar, prin religie, ființa umană participă la ordinea în chestiune „cu tot felul său de a gândi rațional și irațional”, „cu tot felul său de a gândi și a simți magic”⁷⁹.

Când vorbește de „ultimele elemente sau coordonate ale misterului”, Blaga susține că ele se revelează pe un plan ideal, „așa cum o idee e în stare să determine ființa umană și cum ființa umană cu structurile ei e în stare să determine conținutul și forma unei idei”⁸⁰. De aceea, există o „corelație ideală” între autorealizarea ființei umane și chipul sub care omul își revelează osatura însăși a misterului existenței.

Rezumând, la Lucian Blaga, religia are „legătură cu existența omului în orizontul misterului, ca orizont specific uman” și exprimă „tendința omului de a-și revela nu numai misterul, ci înseși coordonatele sau elementele ultime ale acestuia”. De asemenea, exprimă „tendința de autototalizare sau autodepășire a ființei umane în raport cu coordonatele fundamentale ale misterului”⁸¹. În concluzie, religia „și chiar modul cum se organizează launtric și exterior ființa omenească în procesul de autototalizare sau de autodepășire, stă sub imperiul categoriilor stilistice ale spiritului uman”⁸². Limita principală a concepției despre religie la Lucian Blaga este că nu face o deosebire între transcendent și transcendental și, uneori, respinge complet

ideea de transcendență, religia fiind înțeleasă doar ca o plăsmuire stilistică a minții umane.

Mircea Eliade nu merge pe urmele lui Lucian Blaga pentru a defini religia, nu urmează o metodologie bazată pe abordări apriorice. El spune că, înainte de a da o definiție a religiei, este necesar să studiem cât mai multe și diferite forme religioase⁸³. Totuși, credem că nu poți căuta ceva ce ignori în mod total. O întrebare legitimă se poate formula astfel: ce anume face ca o formă de viață să fie numită religioasă?

Un posibil răspuns ar sta într-o notă de *Jurnal* din 9 octombrie 1959, unde Mircea Eliade scrie: „Religia este într-adevăr rezultatul *căderii*, al *uitării*, al pierderii stării de perfecțiune primordiale. În Paradis, Adam nu cunoștea nici *experiența religioasă*, nici teologia, adică, doctrina asupra lui Dumnezeu. *Înainte de păcat nu exista religie*”⁸⁴. În altă parte, adaugă că, de fapt, omul nu este făcut pentru *religie*⁸⁵, iar adevărata religie a început când Ființa Supremă s-a retras din lume: „*Religiile*, în întreaga lor varietate, sunt rezultatul vidului lăsat în lume de retragerea lui Dumnezeu, de transformarea sa în *deus otiosus* și de dispariția sa din actualitatea religioasă. Dumnezeu – mai exact Ființa supremă – nu mai joacă niciun rol în *experiența religioasă* a umanității primitive (...) Dar oare s-a înțeles că *adevărata religie* nu începe decât după ce Dumnezeu s-a retras din lume? Că *transcendența* sa se confundă și coincide cu eclipsa sa? Elanul omului religios spre *transcendent* mă face să mă gândesc uneori la gestul disperat al orfanului rămas singur pe lume”⁸⁶.

În *Tratat de istoria religiilor*, găsim o altă nuanță referitoare la conceptul de religie: „Dincolo de orice îndoială este însă cvasi-universalitatea credințelor într-o Ființă divină celestă, creatoare a Cosmosului și chezaș al rodniceii pământului (prin ploile care le revarsă)”⁸⁷.

Din aceste însemnări înțelegem că termenul religie la Mircea Eliade are o semnificație dublă: indică, în același timp, ceea ce omul nu mai trăiește și ceea ce mai trăiește încă, un ideal pierdut și, totodată, o realitate prezentă.

Așadar, din punct de vedere metodologic, savantul român nu definește religia în mod aprioric. Caută să identifice prezența transcendentului

în experiența omenească, de aceea, analizează cât mai multe forme religioase. Putem spune că, la Mircea Eliade, religia implică experiența transcendentului, care presupune patru sensuri: sensul specific concepției indiene, unde divinul este și personal și impersonal, un sens simbolic, un sens temporal și un sens specific divinității, care are legătură cu sacrul ca Realitate Ultimă. Ultimul sens este teoretic, supranatural, având o conotație normativă și ontologică, celelalte trei fiind practice, pentru că se referă la mituri, supraviețuirea sufletului, strămoși, adică, au o dimensiune existențială, ontică.

Pentru a înțelege religia, Mircea Eliade susține că ea implică ideea de ființă, semnificație și adevăr.¹⁸ Însă, această precizare nu este o definiție, pentru că ar trebuie să explicăm fiecare termen în parte. Și, de aceea, putem face trimitere la o altă definiție a religiei, în care Eliade spune că religia începe acolo unde avem o revelație totală a realității. Sau, că suntem în prezența a ceva religios atunci când avem de-a face cu următoarele noțiuni: experiență, transcendență, revelație și real.¹⁹

Definiția devine mai limpede prin ideea că există o legătură între real și revelația sacrului pentru că „pe de o parte, sacrul este prin excelență celălalt, transpersonalul, transcendentul, pe de altă parte, sacrul este exemplar în sensul că el instituie modele de urmat; transcendență și exemplaritate care îl obligă pe omul religios să iasă din situațiile personale, să depășească contingenta și particularul și să parvină la valorile generale, la universal”²⁰. Datorită raportului cu sacrul, Eliade precizează că religia implică o anumită ontologie: revelează *ființa* lucrurilor sacre și a figurilor divine, arată *ceea ce este în mod real* și, astfel, fondează o lumea reală²¹.

Trebuie spus că termenul de ontologie în lucrările lui Mircea Eliade este înțeles în sensul platonician, pentru care realitatea și adevărul *ființelor* multiple din lume sunt date de *idee*, prin care orice ființă și lucru devin transparente gândirii. Cu alte cuvinte, *ființa reală*, *ființa adevărată* este ființa sa *ideală*. Înțelegem astfel că sacrul este o ființă *ideală*, care revelează omului religios o anumită înțelegere globală a realului, o structură coerentă și inteligibilă a lumii, care nu se poate reduce la o serie de adevăruri raționale evidente²².

O altă precizare referitoare la definiția religiei la Mircea Eliade este punctul său de pornire,

faptul că, după căderea în *cosmos*, omul este căzut în *istorie*. În acest context, religia apare ca încercarea omului de a recupera integralitatea ființei sale, întrucât ceva a rămas dincolo de *cosmos* și de *istorie*. Pe scurt, concepția lui Eliade despre religie presupune de o parte, omul, de cealaltă, *ceva* transcendent, definiție în care remarcăm influența lui Rudolf Otto, care făcea deosebire între sacrul și divin. Mircea Eliade este convins că sacrul este plin de ființă și, de aceea, are puterea de a se manifesta, ceea ce, însă, se opune argumentului ontologic al existenței divinității.

Rezumând, punctul de pornire al lui Mircea Eliade în definiția religiei este omul căzut în istorie, de unde și rostul religiei de a recupera integralitatea ființei umane, pentru că ceva a rămas dincolo de istorie și de cosmos. Din păcate, Mircea Eliade nu a scris o lucrare sistematică în care să definească termenii principali pe care îi implică religia, și anume, experiență, transcendență, revelație și real, ceea ce face că, uneori, confundă sacrul cu divinul, onticul cu ontologicul.

Trecând dincolo de abordările filosofice și fenomenologice cu privire la definiția religiei a lui Lucian Blaga și a lui Mircea Eliade, aș vrea să spun că, la începutul secolului XX, teologul luteran Karl Barth, poate cel mai mare teolog al secolului trecut, a afirmat că în inima religiei creștine este credința, iar credința e un eveniment. Această poziție a fost adoptată și de Mircea Eliade, care spune că nu s-a ocupat de creștinism în studiile sale de istoria religiei pentru că, printre altele, creștinismul nu este o religie. Datorită categoriei credinței, care nu se mai întâlnește la nicio altă religie din istorie, experiența de viață creștină implică noțiunea de existență în contemporaneitate cu lucrarea mereu actuală a divinității fie cu privire la creație, fie referitor la refacerea lumii decăzute din cauza păcatului. În această interpretare eliadiană putem să întrevădem influența existențialismului creștin de la Søren Kierkegaard.

Așadar, ideea de transcendență în sens temporal de la Mircea Eliade are o anumită legătură cu învățătura lui Karl Barth despre caracterul esențial al credinței din creștinism, care îl face „contemporan” pe omul credincios cu faptele divine întemeietoare. Totuși, Mircea Eliade

se deosebește de Karl Barth în privința concepției despre transcendență, deoarece savantul român include în ideea de transcendent și dimensiunea cosmologică pe care o aprofundează, însă nu pe calea analogiei ființei, ci prin teoriile sale despre mitul cosmogonic. Este un cunoscut fapt că teologul reformat a respins transcendența afirmată cu ajutorul percepției analogice a ființei empirice, adică *analogia entis* (analogia ființei). Pe urmele lui Toma de Aquino, care a formulat pentru prima dată acest principiu ontologic și epistemologic, teologii catolici recurg în continuare la analogia ființei pentru a argumenta cosmologic existența lui Dumnezeu, care este, în același timp, și transcendent și immanent creației. De aceea, Karl Barth a afirmat că, dacă Biserica Catolică ar renunța la *analogia entis* și ar adopta *analogia fidei* (analogia credinței), s-ar face catolic fără întârziere.

În ciuda limitelor conceptului de transcendență din lucrările sale, teologul protestant a influențat o bună parte a teologilor și filosofilor catolici din secolul XX care s-au ocupat de istoria religiilor sau de istoria creștinismului. De pildă, Papa Benedict al XVI-lea a afirmat într-un document pontifical din 2005: „Începutul modului de a fi creștin nu este o decizie etică sau o mare idee, ci întâlnirea cu un eveniment, cu o Persoană, care dă vieții un nou orizont și, prin asta, o direcție decisivă”²³.

Ținând cont de recente abordări filosofice și istorice ale experienței religioase, propunem o nouă definiție a religiei care integrează contribuțiile lui Lucian Blaga și Mircea Eliade și, în același timp, le depășește. Astfel, susținem că religia este corelația cu realitatea ultimă și transcendentă ce i se revelează omului în cadrul unui eveniment, care poate să fie cosmic, istoric sau personal. Sau, mai pe scurt, religia este o relație cu un eveniment sau o persoană.

Note

1. Mircea Eliade, *Împotriva deznădejdiei*, p. 197.
2. Ibidem.
3. Eliade, *Împotriva deznădejdiei*, p. 198.
4. Lucian Blaga, *Trilogia valorilor II: Gândire magică și religie*, Editura Humanitas, București 1996, pp. 171-380.
5. Blaga, *Trilogia valorilor II*, p. 347.
6. Ibidem.
7. Blaga, *Trilogia valorilor II*, pp. 347-348.
8. Blaga, *Trilogia valorilor II*, p. 348.
9. Blaga, *Trilogia valorilor II*, p. 350.
10. Ibidem.
11. Blaga, *Trilogia valorilor II*, p. 347.
12. Blaga, *Trilogia valorilor II*, pp. 354-355.
13. Analiza conceptului de religie la Mircea Eliade pe care o prezint în această comunicare se inspiră din Wilhelm Dancă, *Mircea Eliade: Definiții sacri*, Editura Spandugino, București 2022, pp. 164-178.
14. Mircea Eliade, *Jurnal I*, Editura Humanitas, București 1993, p. 332.
15. Eliade, *Jurnal I*, p. 68.
16. Eliade, *Jurnal I*, p. 339.
17. Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, traducere de Mariana Noica, Editura Humanitas, București 1992, p. 55.
18. Mircea Eliade, *Nostalgia originilor. Istorie și semnificație în religie*, traducere de Cezar Baltag, Editura Humanitas, București 1994, p. 5.
19. Mircea Eliade, *Insula lui Euthanasius*, Editura Humanitas, București 2003, p. 42.
20. Mircea Eliade, *Eseuri. Mituri, vise și mistere*, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Editura Științifică, București 1991, p. 125.
21. Ibidem.
22. Eliade, *Tratat*, p. 131.
23. Papa Benedict XVI, Scrisoare enciclică *Deus caritas est*, nr. 1, din 25 decembrie 2005. Vezi https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/it/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est.html